

Azerbaycan Ailesinde Dinî Hayat ve Din Eğitimi*

İslam MUSAYEV**

Özet

Bir alan araştırması olan bu çalışmamızda bağımsızlıktan sonra Azerbaycan ailesinde dini durum ve din eğitiminin nasıl olduğu sorusuna cevap aranmaktadır. 70 sene Sovyetler Birliği'nin egemenliğinde kalan Azerbaycan halkı, dini değerleri öğrenme imkânından mahrum kalmış ve kendi değerlerine karşı bir ölçüde yabancılaşmıştır. Azerbaycan'ın 1991 yılında bağımsızlığa kavuşmasından sonra dine ve din öğretimine ilgi artmıştır. Araştırmamızda Azerbaycan'da ailede din eğitiminin nasıl olduğu ile ilgili bir durum tespiti yapılmış ve gerekli teklif ve önerilerde bulunulmuştur. Araştırma çerçevesinde ortaya çıkan anket sonucu ve veriler değerlendirilmiş ve Azerbaycan'da ailede din eğitiminin sorunlarına cevap aranmaya çalışılmıştır.

Abstract

Religious Life and Religious Education in Azerbaijan Family

In this study which is a field research, it is sought to answer the question of how the religious condition and religious education is in an Azerbaijan family after the liberation. Azerbaijan people, who were under the sway of the Soviet Union for 70 years, were

---

* Bu makale 2010 yılında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilen *Azerbaycan'da Ailede Din Eğitimi* isimli çalışmamızdan üretilmiştir.

** Uludağ Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi,
islamismayil@gmail.com

deprived of learning the religious values and alienated against its own values to some extent. In 1991, after the liberation of Azerbaijan, the interest in religion and religious education increased. In our research the situation about how the religious education was in a family has been determined and the necessary proposals and suggestions have been made. The survey result and the data, which emerged in the framework of the research, were assessed and it has been tried to answer the questions which are about the problems of the religious education in Azerbaijan family.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Aile, Din, Eğitim, Ailede Din Eğitimi

Key Words: Azerbaijan, Family, Religion, Education, Religious Education in Family.

Giriş

Yetmiş sene Sovyetler Birliği'nin egemenliğinde kalan Azerbaycan'da halk, dini değerleri öğrenme imkânından mahrum kalmış ve kendi değerlerine karşı bir ölçüde yabancılaşmıştır. Azerbaycan'ın 1991 yılında bağımsızlığa kavuşmasından sonra dine ve din öğretimine ilgi artmıştır. Bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'da, küreselleşen dünyada bütün alanlarda olduğu gibi dinî alanda da oldukça önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Sovyetler döneminde din, bir köşeye itilmesine rağmen bağımsızlıktan sonra eski değerini kazanmıştır. Bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından bu yana geçen süre zarfında dinî alanda oldukça büyük yapılanmalar olmuştur. Bu açıdan Azerbaycan'ın kısa bir süre içinde millî ve manevî değerlerine, dinî yaşamına, örf ve adetlerine sarılması şaşırtıcı olmamalıdır.

1990'lı yılların başlarında dinî hayatın canlanması için gereken tedbirler alınmıştır. Azerbaycan hükümeti, millî devlet çıkarlarına saygı gösterebilecek duyguların aşılması ve din eğitiminin doğru verilmesi için ilk adımları atmıştır. Bu bağlamda Azerbaycan hükümeti vatandaşlarını, Türkiye, Libya, Suudi Arabistan, Mısır, Pakistan, Suriye gibi Müslüman ülkelere eğitim amaçlı göndermiştir.

1992 yılında Azerbaycan hükümeti, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığıyla anlaşma yaparak, Bakü Devlet Üniversitesi bünyesinde İlahiyat Fakültesi açılmasını sağlamıştır. 1989 yılında faaliyete başlayan Bakü İslâm Medresesi 1992 yılında genişletilerek Üniversiteye çevrilmiştir. Ayrıca Azerbaycan Beynelhalk Üniversitesi, Kafkas Üniversitesi gibi özel üniversitelerin bünyesinde de İlahiyat

fakülteleri açılmıştır.¹ Din eğitimi alanında en büyük faaliyetlerden biri 1993 yılında Azerbaycan Bilimler Akademisi Elyazmaları Enstitüsü'ne bağlı olarak Dinler Tarihi ve Teorisi alanında doktora programının açılması olmuştur.

Bunlara ilaveten Azerbaycan'ın pek çok şehir ve köylerinde Kur'an Kursları faaliyete başlamıştır.² Bu alanda diğer faaliyetlerden biri de Şamahı ve Şeki Pedagoji Yüksekokulunda Milli Ahlak ve İslamşunaslık Fakültelerinin, Aliabad İslam Medresesi, Şeki İslam İlimler ve Hafızlık Medresesi, Hosrov İslam Medresesi, Bakü Şebnem İslam Medresesi, Resul'ü-Ekrem Medresesi, İmam Hüseyin Medresesi, Meştağa Medresesi, İlahiyat Medresesi gibi medreselerin, Bakü İslam Üniversitesi ve onun Zakatala, Lenkeran şubelerinin açılması olmuştur. Yaygın din eğitimi alanında ise ailelerde verilen din eğitiminin yanında camilerde, dinî törenlerde, kitle iletişim aracılığıyla din görevlileri tarafından pek çok faaliyetler hayata geçirilmiştir.³

Araştırmamızda Azerbaycan'da ailede nasıl bir din eğitimi verildiği, bu eğitimin dinî hayatı nasıl etkilediği gibi sorunların çözümüne katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Bu araştırmada problem, bağımsızlıktan sonra Azerbaycan'da ailede verilen din eğitiminin yapılanmasının incelenmesidir.

Araştırmanın evrenini Azerbaycan'daki tüm Müslüman aileler oluşturmaktadır. Araştırma, çocukları olan anne-babalarla sınırlandırılmıştır. Örneklem için yedi şehirde 360 kişi arasında anket yapılmıştır. Anket, 2009 yılında Azerbaycan'ın Bakü, Zagatala, Göyçay, Lenkeran, Astara, Ağdaş, Gabele şehirlerinde çocukları olan anne-babalara uygulanmıştır. Bu şehirlerin evreni temsil edebilecek niteliğe sahip olduğu düşünülmüştür. Başkent Bakü, Azerbaycan'ın tüm şehirlerinden gelen insanların yaşadığı bir yerdir. Zagatala, Astara ve Lenkeran Türk olmayan azınlık halkların yaşadığı şehirlerdir. Göyçay diğer şehirlere göre dini değerlere önem atfedilen şehirlerden birisidir. Örneklem olarak seçtiğimiz şehirlerin, özellikleri itibarıyla evreni temsil edebilecek nitelikte olduğu düşünülmüştür. Anketimizde doğru sonuçların elde edilmesi için rast gele ebeveynlerin seçilmesine dikkat edilmiştir. Bu nedenle ankete katılan ebeveynlerle teke tek görüşerek sorulara samimi bir şekilde cevap vermeleri istenmiştir.

---

¹ Elsavar Samadov, *Azerbaycan'da Din-Devlet Münasebetleri ve Dini Tahsilin Formalaşması*, Nurlar Neşriyatı, Bakü 2009, s. 67.

² Göyçay Merkez Mescidi Kur'an Kursu, Zakatala Cuma Mescidi Kur'an Kursu, Celilabad Prişip Kur'an Kursu, İsmayılı Kur'an Kursu, Masallı Cuma Mescidi Kur'an Kursu, Yanık Mescidi Kur'an Kursu gibi.

³ Samadov, *a.g.e.*, s. 68.

Bu araştırma ile Azerbaycan'da ailede din eğitiminin nasıl olduğu ile ilgili bir durum tespiti yapılarak gerekli teklif ve önerilerde bulunulmuştur. Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilmiş anket sonucu, ortaya çıkan veriler değerlendirilmiş ve Azerbaycan'da ailede din eğitiminin sorunlarına cevap aranmaya çalışılmıştır.

I. Ailede Dinî Hayat

A. Dindarlık, İnanç, İbadet ve Din Eğitimi Durumu

1. Dindarlık ve İnanç Durumu

Anne baba dindarlığının çocukların din eğitiminde önemli bir etkisi vardır. Bu sebeple ankete katılan ebeveynlerin dindarlığının hangi düzeyde olduğunu tespit etmek üzere, “*Dindarlık bakımından kendinizi aşağıdaki gruplardan hangisine ait olarak görürsünüz?*” sorusu yöneltilmiştir. Ankete katılanlardan kendilerini çok dindar olarak görenlerin oranının %8.3, orta derece dindar olarak görenlerin oranı ise %51.1 düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. “Dinle az ilgim var” diyenlerin oranı %33.6 iken, “dinle hiç ilgim yok” diyenlerin oranı %6.9 düzeyindedir.⁴

Azerbaycan'da ailede verilen din eğitimi ile ilgili yaptığımız bu çalışmada Allah ve ahiret inancı ile ilgili bilgiler yer almıştır. Azerbaycan'da toplumun büyük çoğunluğun Allah'ın varlığına inandığını, %6 gibi çok sınırlı kesimin inkar etmemekle beraber bu konuda hiçbir düşüncesinin olmadığını, tamamen inanmayanların ise %1'i aşmadığını söyleyebiliriz.⁵ Bununla birlikte Azerbaycan'da ailede verilen din eğitiminde yapılan bazı yanlış uygulamalardan biri de Allah inancı ile ilgilidir. Bu ülkede çocuklara verilen eğitimde Allah'ın insan biçiminde bir varlık (antropomorfik) olarak öğretildiği görülmektedir. Bu açıdan yaptığımız anket uygulamasında ebeveynlerin kendilerinin Allah'ı nasıl tanıdıklarını belirlemek için “Allah inancı hakkındaki görüşleriniz aşağıdakilerden hangisine uygundur?” sorusunu yönelttik. Ebeveynlerin %86.7'si “Allah'ı yüce, her şeyi yaratan, insana benzemeyen bir varlık olarak anlıyorum”, %8.9'u “Allah'ı yüce, her şeyi yaratan, insan biçiminde bir varlık olarak anlıyorum”, %4.4'ü “Bu konuda hiçbir düşüncem yoktur” cevabını vererek bu konu ile ilgili tutumlarını belirtmişlerdir.⁶

Sonuçlar bize ailede verilen din eğitiminin bu tür Allah inancını doğrudan etkilemediğini gösteriyor. Ancak Batıda yapılan deneysel

⁴ İslam Musayev, *Azerbaycan'da Ailede Din Eğitimi*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Ü. SBE,, Bursa 2010, s. 22.

⁵ Mihriban Gasimova, *Azerbaycan'da Dini Hayat (Bakü Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ü. SBE, Ankara 1999, s. 37.

⁶ Musayev, *a.g.t.*, s. 25.

araştırmalara bakıldığında çocukluk döneminde çocukların genellikle somut bir Allah tasavvuruna sahip oldukları görülmektedir. Buna göre Allah olgun, yaşlı, erkek bir insan, yani insani özellikler taşıyan bir fert olarak tasavvur edilmektedir. Bu tür tasavvurlar Hıristiyan kültür çevresi içinde yaşayan çocuklarca o evre kültürünün bir nevi dışarıya yansıtılmasıdır.⁷

Azerbaycan halkı da Sovyet döneminde Hıristiyan kültürünün etkisinde kalarak, bu kültürün paralelinde bazı söylemleri kullandıkları görülmektedir. Ailelerde genellikle çocukları korkutmak istediklerinde “Allah baba kızar, seni cezalandırır” gibi ifadeler kullanmaktadırlar. Bu ifade tarzının Hıristiyanlıkta teslis inancına benzediğini ve İslam akidesine ters düştüğünü söylememiz gerekmektedir. Hatta büyükler arasında Allah’ın gökyüzünde oturan bir kişi olduğu bile söylenmektedir.

ocuk eğitimi konusunda başarısız ve sabırsız bazı ebeveynler çocukların zihninde korkutucu, azap veren bir Allah tasavvuru oluşturarak eğitimde kendilerine kolaylık sağlamaya çalışmaktadırlar. ocuk bir yaramazlık yaptığı zaman “Allah baba seni öldürecek, cehenneme atarak seni cezalandırarak, seni kr edecek, başkasına zarar verdiğin için Allah da sana azap edecek” gibi ifadelerle çocuğun olumsuz davranışının üstesinden kolaylıkla gelmeye çalışmaktadırlar. Sonuç olarak ailede din eğitiminde Allah inancı ile ilgili öğretiler, ailenin yanlış Allah inancının ürünü değil, Hıristiyan kültürünün etkisi ve eğitimde uygulanan yanlış metot ve tekniğin bir ürünüdür, denebilir.

Ahiret inancı ile bağlı olarak, ankete katılanların %92.2’sinin ahirete inandığı, %4.4’nn bu konuda emin olmadığı, %3.3’nn ise inanmadıkları tespit edilmiştir.⁸ Azerbaycan’da bazı insanlarda, “Ahirete inanıyoruz, ama oradan geri gelen oldu mu? gibi sorularla temellendirilen, pozitivist mantıklı yaklaşımlar mevcuttur. Bunun sebebinin ise yapılan anti-dini propagandalardan kaynakladığını söyleyebiliriz.

21-30 yaşlarda ahirete inanmayanların olmadığı görülmektedir. Çünkü bu yaş grubu bu konuda yeterli bilgi almış ve Sovyet döneminin tesirinden etkilenmemiştir. Gençlerin dine olan ilgisini açıkça ortaya koyan bu sonuçlardan hareketle Azerbaycan’da dine karşı olumlu dönüşlerin olduğunu söyleyebiliriz. 51-60 ve 61 ve yukarı yaş gruplarında ahirete, cennet ve cehenneme inanmayanların olduğu görülmektedir. Bu yaş grubunda böyle olumsuz cevapların görülmesi bu yaştaki insanların bu konuda

---

⁷ Kerim Yavuz, *ocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi (7-12 Yaş)*, DİB Yay., Ankara 1987, s. 175.

⁸ Musayev, *a.g.t.*, s. 29.

yeterli bilgi sahibi olmamasından ve Sovyet döneminde mevcut olan yanlış inanç sistemini benimsemelerinden kaynaklandığı söylenebilir.⁹

2. İbadet Durumu

Azerbaycan'da ebeveynlerin kendilerinin namaz kılma ve bu davranışlarıyla ilgili görüşlerini öğrenmek istedik. Bu açıdan yapılan araştırmada namaz kılma ile ilgili tutum ve davranışlar hakkında sorular sorulmuş, alınan cevaplar doğrultusunda, her gün beş vakit namazı kılanların oranı %51.4, günlük namazların bazılarını kılanların oranı %2.8, yine sadece Cuma ve bayram namazlarını kılanların oranı %2.8, hiç namaz kılmayanların oranı ise %43.1 olduğu tespit edilmiştir.¹⁰

Anket sonuçlarından namaz kılanlarla namaz kılmayanların hemen-hemen birbirine yakın oranda olduğu görülmektedir. Sonuçların oluşmasında Sovyet döneminde namaz, oruç gibi ibadetlerin yasaklanmasının önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Örnek verecek olursak, eskiden Cuma ve bayram namazlarını kılan insan sayısı, günümüzde, camide vakit namazlarında olan insan sayısı kadar oluyordu. Bu gün artık Cuma ve bayram namazlarında camiler dolup taşmaktadır. Bu husus ibadetlere karşı giderek artan bir ilginin olduğunu ortaya koymaktadır.

Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de namaz kılma tutumu ile ilgili yapılan başka bir araştırmada, %10'luk bir oranın 3 vakit, %7.5'lik bir oranın beş vakit, %1.5'lik bir oranın sadece Cuma günleri, %7'lik bir oranın bayram günlerinde namaz kıldıkları görülmüştür. Namaz kılmayanların oranının ise %73.5 olduğu tespit edilmiştir.¹¹ 1999 yılında yapılan bir araştırmada namaz kılmayanların oranının bu kadar yüksek olması normal olarak görülmelidir.

Eğitim durumuna göre namaz kılma oranları değişmektedir. Üniversite mezunu olanların, ilkokul ve ortaokul mezunlarına göre namaz kılma konusunda daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir.

İlkokul mezunlarının %22.2'si, ortaokul mezunlarının %47.8'i, lise mezunlarının %45.7'si, üniversite mezunlarının %66.7'si "Her gün beş vakit namazı kıldıklarını" söylemektedirler. "Günlük namazların bazılarını, Cuma ve bayram namazlarını kılanlar" ilkokul mezunları arasında yoktur. Ortaokul mezunlarının ise %2.8'i, lise mezunlarının %1.2'si, üniversite mezunlarının %4.4'ü günlük namazların bazılarını, Cuma ve bayram namazlarını kıldıklarını belirtmişlerdir. Yine ilkokul mezunlarından sadece Cuma ve bayram

---

⁹ Musayev, *a.g.t.*, s. 30.

¹⁰ Musayev, *a.g.t.*, s. 34.

¹¹ Gasımova, *a.g.t.*, s. 47.

namazlarını kılanların olmadığı görülürken, ortaokul mezunlarının %2.8'inin, lise mezunlarının %4.9'unun, üniversite mezunlarının %1.1'inin sadece Cuma ve bayram namazlarını kıldıkları görülmektedir. “Hiç namaz kılmayanlar” ise ilkokul mezunlarında en yüksek düzey %77.8'lik bir oran, ortaokul mezunlarında %46.7'lik bir oran, lise mezunlarında %48.1'lik bir oran, üniversite mezunlarında en aşağı düzey %27.8'lik bir oran oluşturmaktadırlar.

Bu değişme eğitim seviyesi arttıkça namaz kılanların oranının da arttığı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu da gösteriyor ki, eğitim sistemi insanları namazdan uzaklaştırmamakta, aslında daha çok insanları ibadete yönlendirmektedir. Azerbaycan eğitim sisteminin dini dışlayan bir sistem olmadığı söylenebilir. Çünkü bağımsızlıktan sonra Azerbaycan eğitim sisteminin değiştirilmesine başlanmıştır. Bu bağlamda eğitim politikası milliyetçilik, vatanseverlik ve demokratiklik ilkeleri üzerine kurgulanmıştır. 30 Aralık 1992 tarihli yeni eğitim kanununda eğitimin amacı “Azerbaycan gençlerinde milli şuurun geliştirilmesi” olarak belirlenmiştir. Bu kanunda özellikle dil, din, tarih ve özel öğrenim kurumları ile ilgili konular ele alınmıştır.¹²

Azerbaycan'da eğitim öğretim gören kimselerin diğer bilgileri öğrenirken din ile ilgili bilgilere ilgi duymaları, dini bilimler konusunda kendilerini geliştirdikleri görülmektedir. Bu ilkeler doğrultusunda dine karşı giderek artan bir ilginin var olduğunu söyleyebiliriz.

Eğitim değişkeni açısından baktığımızda üniversite mezunlarında, meslek ve iş değişkeni açısından baktığımızda ise, memurlarda, işçilerde ve esnaflarda namaz kılanların oranının yüksek olduğu görülmektedir. Sonuçların oluşmasında çalışma problemi ve sosyo-ekonomik düzeyinin iyi olmamasının etkisinin olduğunu söylememiz mümkündür. Ama yine de meslek sahibi ebeveynlerin namaz kılma oranlarının %50 civarında olması dikkate değer bir noktadır. Meslek sahibi insanlar arasında ibadetlerini yerine getiren insanların varlığı azımsanmamalıdır. Kılmayanların da içinde buldukları ortam nedeniyle kılmadıkları düşünülebilir. Çünkü bazı insanlar “çalışmamla ilgili olarak namaz kılmaya vaktim yok”, “vaktinde kılamayacağımdan korktuğum için namaza başlamıyorum”, “namaz kılmak istiyorum işimle ilgili olarak kılamıyorum” ve benzeri ifadelerle namaz kılmadıklarını dile getirmektedirler.

Bazıları da, “namaz kılmayı biliyorum veya namaz kılmayı çok istiyorum, ama kılıp sonra bırakıp, devam edememekten

---

¹² Mihriban Gasımova, *Azerbaycan'da Milli Kimliğin Oluşumunda Dinin Rolü*, Doktora Tezi, Marmara Ü. SBE, İstanbul 2006, s. 138.

korkuyorum” gibi düşüncelere kapılarak namaz kılmadıklarını söylemektedirler.

İbadet durumu olarak diğer önemli bir husus oruçtur. Ebeveynlere “Oruç ile ilgili tutum ve davranışlarınız aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?” diye bir soru yöneltilmiştir. Soruya ankete katılanların %25.0’i “Ramazan ayının tamamını ve mübarek günlerde oruç tutarım”, %27.5’i “Yalnız ramazan ayının tamamını tutarım”, %22.8’i “Ramazan ayında oruç tutarım”, %24.7’si “Hiç oruç tutmam” cevabını vermişlerdir.¹³

Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere günümüzde artık Azerbaycan’da halkın %70’den fazlası oruç tutmaktadır. Bu rakamın yüksek bir rakam olduğu düşünülebilir. Halkın dine, ibadete ve dini uygulamalara ilgisi artan bir şekilde devam etmektedir. Çünkü Sovyet döneminde gerek okullarda, gerek devlet kurumlarında olsun ramazan ayında oruç tutanların oruçlarını bozmak için tüm öğretmenlere, memurlara, işçilere su içirilmiş ve halkın düşüncesinde bu ibadetle ilgili olarak yanlış uygulamalı düşüncelerin, korkuların oluşmasına zemin hazırlanmıştır.¹⁴

Bu gün oruç tutmayan insanlara neden tutmuyorsun denildiğinde, “oruç duasını bilmiyorum”, “ben namaz kılamıyorum, oruç namazını kılmazsan orucun kabul değildir” gibi ifadelerle cevap vermektedirler. Bu tür düşüncelerin, kendilerini bilgili olarak tanıtan cahil din adamlarının yaptıkları gerçeğe uygun olmayan bilgilendirmeler sonucu ortaya çıktığı söylenebilir.

3. Din Eğitimi Durumu

Sovyet döneminde insanların din eğitimi almaları yasak olduğu için, halk dini bilgilere olan ihtiyacını kendi çabalarıyla ve anne babalarından aldıkları bilgilerle karşılamışlardır. Bu dönemde din eğitimi alma yasağı olsa bile yine de ailede din eğitiminin vermediği düşünülmemelidir. Gizli de olsa insanlar evlerinde anne babalarından din eğitimi almışlardır. Şöyle ki, görüştüğümüz yaşlı ebeveynlere dini bilgilerinin nerede öğrendiği ile ilgili sorduğumuz sorulara, “ailede dedem mollaydı (hoca), bize dini sohbetler ederdi”, “anne babam bize inanç konularında bilgi verirlerdi, Allah’ı, peygamberi ve imamları her zaman bilirdik” cevabını vermişlerdir.

---

¹³ Musayev, *a.g.t.*, s. 39.

¹⁴ Behram Hasanov, *Sovyet Kuşağından Sovyet Kuşağı Sonrasına Azerbaycan’da Din*, Doktora Tezi, Marmara Ü. SBE, İstanbul 2007, s. 153. Sovyet döneminde Ramazan bayramı günü fitrelerin dağıtılması, bayram günlerinde vefat etmiş yakınlarının mezarını ziyaret etmek, Kur’an okutmak, yemek dağıtmak gibi dini ritüeller devam etmiştir.

Ailede dini değerlerin öğretilmesi Azerbaycan'da dini hayatın sürdürülmesine önemli katkılar sağlamıştır. Çünkü Sovyetler döneminde din, sadece ailede verilen eğitimle varlığını sürdürebilmiştir. Ama bağımsızlıktan sonra, halkın dini bilgilerini genel olarak gerçekleştirilen dini merasim ve törenlerden veya camilerde din görevlileri tarafından yapılan vaaz ve konuşmalardan elde ettikleri görülmektedir. Mescitlerin bünyesinde faaliyet gösteren Kur'an kurslarına çocuklarla birlikte yetişkinler de dini eğitimi almak için devam etmektedirler.

Ailede gerçekleştirilen din eğitiminin durumunu tespit etmemiz için önce ebeveynlerin kendilerinin din eğitimi alıp-almadıklarını, dini bilgilerinin hangi düzeyde olduğunu tespit etmemiz açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle "*Her hangi bir kurum veya her hangi bir yerde din eğitimi aldınız mı?*" sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya ebeveynlerden %16.4 oranında "Evet", %83.6 oranında ise "Hayır" cevabını vermişlerdir.¹⁵

Ebeveynlerden büyük bir çoğunluğun "hayır" demesinin en önemli sebeplerinden biri, onların yaşadıkları dönemde din eğitimi alma imkanının olmamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü onların eğitim aldıkları devir Sovyet dönemine denk gelmektedir. Bu bireylerin o dönemde din eğitimi almaları yasaklandığından, din eğitimi almaları mümkün olmamıştır. Bağımsızlıktan sonra Azerbaycan'da yapılan mescit, medrese ve İslam üniversiteleri din eğitimi verilmesini sağlamıştır.

Din eğitimi alma açısından bakıldığı zaman, eğitim, meslek ve iş grubunda olanlar arasında üniversite mezunu, serbest çalışan ve işçilerin din eğitimi almada yüksek bir oranı oluşturdukları görülmüştür. Buradan hareketle sosyo-ekonomik durumun yüksek olmasının din eğitimi alma açısından etkili olduğu düşünülebilir.¹⁶

II. Ailede Din Eğitimi

Azerbaycan'da ailede din eğitimi ile ilgili tespit edebildiğimiz kadarıyla her hangi bir araştırma bulunmamaktadır. Bu güne kadar ailelerde gerçekleştirilmiş olan din eğitimi geleneksel olarak şifahi yoldan aktarılmış bilgilerle hayata geçirilmiştir. Yaptığımız uygulamada elde edilen sonuçlardan 61 ve yukarı yaş grubunda olan ebeveynlerin %92.3'ünün çocuklarına Kelime-i Tevhit ve Kelime-i Şahadeti öğrettikleri, yine %92.3'ünün çocuklarına iman esaslarını öğrettikleri, %61.5'nin çocuklarına namaz eğitimi verdikleri, %76.9'unun çocuklarına dua öğrettiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu veriler Azerbaycan'da ailede verilen din eğitimi açısından önemli

---

¹⁵ Musayev, *a.g.t.*, s. 42.

¹⁶ Musayev, *a.g.t.*, s. 45.

tespitlerdir. Çünkü ailede verilen dini eğitim 61 ve yukarı yaş kesimleri vasıtasıyla genç kuşaklara aktarılmıştır.

Gasımova'nın "Azerbaycan'da Dini Hayat" isimli araştırmasında din eğitiminin lüzumu ve halkın buna ihtiyaç duyması ile ilgili sorulan soruya, ankete katılanların %54.5'i din eğitiminin gerekli olduğunu, %22.5'i bu fikri olumsuz karşıladığını, %23'ü ise bu konuda hiçbir fikir sahibi olmadıklarını bildirmişlerdir. Görüşmelerde din eğitimi konusunda daha çok genç neslin Azerbaycan'da din eğitimine gerek duyulduğunu söyledikleri tespit edilmiştir.¹⁷

Uyguladığımız anket sonuçlarında %99.4¹⁸ oranında ebeveynin çocuklarının dini bilgiler almasını istedikleri tespit edilmiştir. Bütün anne-babalar aslında çocuklarının kötü davranışlardan uzak kalmaları için dini vecibeleri yerine getirebilecek bir şekilde din eğitimi almalarını istemektedirler. Bazı ebeveynlerin çocuklarının din eğitimi almalarını istememelerinin nedenleri dini değerleri benimsememelerinden çok, çocuklarının fanatik, dinci olmamaları ve yanlış gruplaşmaların etkisi altında kalmamaları için aile dışında dinî bilgiler almalarını istemediklerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü tüm ebeveynlerin ailede çocuklarının din eğitimi almalarını istedikleri tespit edilmiştir.¹⁹

Gasımova'nın Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de yaptığı bir araştırmada çocuklara en iyi din eğitiminin kim tarafından daha doğru olarak verilebileceği sorusu yer almıştır. Ankete katılanların %17.5'i din eğitiminin mollalar (cami hocaları), %40'ı öğretmenler, %42.5'i anne baba tarafından verilmesinin daha doğru olacağını ifade etmişlerdir.²⁰

Ebeveynlerin bazılarının çocuklarının okullarda din eğitimi almalarını istedikleri görülmektedir. Bu ebeveynler okullarda verilecek din eğitiminin çocuklar açısından yeterli, sağlam temellerle öğretileceğini düşünmektedirler. Bazı ebeveynler ise, çocuklarının dinci, fanatik ve bazı gruplaşmaların etkisi altına düşmelerinden korkarak, çocuklarının dini bilgilerini Yaz Kur'an kurslarında değil, evde veya okulda almalarını istemektedirler.

Ebeveynlerin çoğunun ise, çocuklarının dini bilgilerini Yaz kurslarında almalarını istedikleri tespit edilmiştir. Bu ebeveynler okullarda ve evde verilecek din eğitiminin çocuklar için yeterli

---

¹⁷ Gasımova, *Azerbaycan'da Dini Hayat (Bakü Örneği)*, s. 36.

¹⁸ Musayev, *a.g.t.*, s. 56.

¹⁹ Musayev, *a.g.t.*, s. 63.

²⁰ Gasımova, *Azerbaycan'da Dini Hayat (Bakü Örneği)*, s. 37.

olmadığını düşünmekte, bu nedenle çocuklarının dini bilgilerini Yaz kurslarında almalarını istediklerini belirtmektedirler.²¹

Azerbaycan'da yaptığımız çalışmada ebeveynlerin çocuklarının namaz kılmalarına karşı nasıl bir anlayışla yaklaştıklarını öğrenmek için “Çocuklarınızın namaz kılması hakkındaki görüşleriniz nelerdir?” diye bir soruya yer verilmiştir. Ankete katılan ebeveynlerin %100.0'ü “Evet, namaz kılmasını isterim” cevabını vermiştir.²² Ebeveynlerin hepsi çocuklarının namaz kılmalarını isteseler de, çocuklarına namaz eğitimi verenlerin %60.6 oranında olduğu tespit edilmiştir.²³ Çocuklara namaz eğitimi vermeyenlerin bu uygulamayı gerçekleştirilmeme nedeninin, kendilerinin namaz kılmayı bilmediklerinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Azerbaycan'da yapılan namaz eğitiminde gözden kaçmayan bazı yanlış uygulamalar vardır: İnsanların bu konudaki bilgisizliklerinden kaynaklanan bazı korkuların olması bu eğitime engel teşkil eden en önemli faktörlerden biridir. Namaz kılan birisinin yanına çocuk geldiği zaman “gitme, engel olursun, günah olur” gibi ifadelerin çocuklara yöneltilmesi çocuklarda korkuların oluşmasına ve namaz sevgisinden uzaklaşmalarına sebep olmaktadır. “Sen daha küçüksün kılamazsın”, “düzgün kılmazsan günah olur” gibi ifadelere rastlamamız da mümkündür. Bu tür sorunların ailelerde bilgisizlikten kaynaklandığı söylenilebilir.

Oruç tutma uygulamasının Azerbaycan ailesinde nasıl yaşandığını, ebeveynlerin çocuklarının oruç tutmalarını isteyip istemediklerini ve çocuklarını oruç tutmaya teşvik edip etmediklerini öğrenmek için oluşturduğumuz, “Çocuklarınızın oruç tutmaya gücü yetmesi halinde oruç tutmasını ister misiniz?” sorusuna ankete katılanların %98.3'ünün “Evet, oruç tutmasını isterim”, %1.7'sinin “Hayır, istemem” cevabını vermişlerdir.²⁴

Ankete katılan ebeveynlerin %1.7'sinin çocuklarının oruç tutmalarını istemedikleri görülmektedir. Bunun nedeninin ebeveynlerin bu ibadetin Allah tarafından emir buyrulan bir ibadet olmasını inkâr etmekten değil, sadece kendilerini bilgili tanıtan din adamları tarafından yanlış öğretilmiş uygulamalardan kaynaklandığı düşünülebilir. Bir de ebeveynler çocuklarını oruç tutup iftara kadar oruca devam etmemelerinden korkarak oruç tutmalarını istemediklerini ifade etmek istemişlerdir. Ebeveynler, “çocuk oruç tuttuğunda iftara kadar dayanamazsa ve orucu bozarsa günah olur” gibi düşüncelerden kurtulamamaktadırlar.

---

²¹ Musayev, *a.g.t.*, s. 59-62.

²² Musayev, *a.g.t.*, s. 59-62.

²³ Musayev, *a.g.t.*, s. 75.

²⁴ Musayev, *a.g.t.*, s. 59-62.

Çocukların din eğitiminde ilk ve önemli bir yeri olan Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şahadet öğretiminin Azerbaycan'da öğretilip öğretilmediğini tespit etmek için ankette, "Çocuklarınıza Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şahadeti ezberlettiniz mi?" diye bir soruya yer verilmiştir. Soruya ankete katılanların %79.2'si ezberlettiklerini dile getirerek "Evet" cevabını verirken, %20.8'i bazı nedenlerden dolayı öğretmediklerini "Hayır" cevabını vermişlerdir. Bu nedenlerin kendilerinin Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şahadet bilmemelerinden, çocuklarının küçük yaşlarda olup ezberletme yeteneğine hala sahip olmamalarından kaynaklandığı düşünülebilir.²⁵

Yaş faktörü açısından kelime-i tevhid ve kelime-i şahadeti çocuklarına öğreten ebeveynlerin oranı %80 civarında iken, bu oran 60 yaşın üzerine çıktığında %90-95'i bulmaktadır.²⁶ Bunun nedeni de Sovyet döneminde ailede verilmiş olan din eğitiminin, özellikle kelime-i tevhid ve kelime-i şahadetin daha iyi bir şekilde öğretilmeye çalışıldığı söylenebilir. Bu tespitin de Sovyet döneminde dini hayatın ailede verilen din eğitimi vasıtasıyla varlığını sürdürdüğünü söyleyebiliriz.

Ailede verilecek din eğitiminde diğer önemli bir husus ise iman esasları öğretimidir. Ebeveynlerin büyük çoğunluğu (%80.8)²⁷ bu eğitimde yüksek başarı sağladıklarını ifade ederek, çocuklarına, Allah, peygamber, kitaplar, cennet, cehennem, melekler hakkında bilgiler verdiklerini dile getirmişlerdir. İman esasları konusunda Azerbaycan ailesinin yüksek oranda bu bilgiye sahip olduğu ve bu bilgiyi kendi çocuklarına da öğrettikleri gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, Azerbaycan aile yapısı iman bilgisine büyük oranda sahiptir, diyebiliriz. Bu bilgileri dini kurumlardan almasalar bile, aile içindeki eğitim aracılığı ile öğrendikleri söylenebilir.

Çocukların dini eğitiminde önemli görülen diğer bir öğretim ise dua (sofra duası, yolculuk duası gibi) öğretimidir. Azerbaycan'da ailede verilecek din eğitiminde bu öğretimin çok yüksek bir düzeyde (%77.8)²⁸ olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan Azerbaycan'da duanın yaygın bir şekilde yapıldığını söylememiz mümkündür. İnsanların birbirleriyle karşılaşmalarında, selamlaşma ve görüşmelerinde, düğün ve törenlerde, hasta ziyaretinde, tüm yaşam ortamlarında duanın önemli yer aldığı görülmektedir. Mutlu bir haber alan birisinin "Ya Rabbi sana şükür" demesi, dolunay gördüğünde, zor bir durumla karşılaştığında, uzak yola çıktığında dua okuması, uyumadan önce dua etmesi Azerbaycan'da Müslüman olmanın bir parçası olarak görülmektedir.

---

²⁵ Musayev, *a.g.t.*, s. 88.

²⁶ Musayev, *a.g.t.*, s. 89.

²⁷ Musayev, *a.g.t.*, s. 91.

²⁸ Musayev, *a.g.t.*, s. 113.

Sonuç

Sovyet döneminde Azerbaycan'da insanların din eğitimi almaları tamamen yasak edilmiştir. Bu dönemde din eğitimi ve öğretimi konusunda gerçekleştirilen yasaklama ve kısıtlama uygulamaları, halkın dinden uzak kalmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte gizli de olsa insanlar evlerinde anne babalarından din eğitimi almışlardır. Sovyetler döneminde sadece ailede verilen din eğitimi, Azerbaycan'da dinî hayatın devam etmesine imkân sağlamıştır.

Bağımsızlıktan sonra, halkın dini bilgilerini daha çok gerçekleştirilen dini merasim ve törenlerde veya camilerde din görevlileri tarafından yapılan vaaz ve konuşmalardan elde etmektedir.

Anne babalar çocuklarının kötü davranışlardan uzak kalmaları için dini vecibeleri yerine getirebilecek bir şekilde eğitim almalarını istemektedirler. Gerçekleştirdiğimiz anket uygulamasında çocuklarının din eğitimi almasını istemeyen ebeveynin olmadığı görülmektedir. Çünkü tüm ebeveynlerin evlatlarının kötü davranışlardan uzak kalmaları için namaz kılmalarını, oruç tutmalarını, dini vecibeleri yerine getirebilecek şekilde dini bilgilere sahip olmalarını istemektedirler.

Azerbaycan'da ailede verilen din eğitiminde, Allah inancı, ahiret inancı, çocukların namaz kılmaları, oruç tutmaları ile ilgili olarak bazı yanlış düşüncelerin devam ettiği görülmektedir.

“Çocuklar küçüktür namaz kılamaz, oruç tutmaya gücü yetmez günah olur” gibi ebeveynlerde bazı korkulardan oluşan düşüncelerin hala var olduğu görülmektedir. Bu yanlış uygulamaların gittikçe artan bir şekilde verilen din eğitimi ve öğretimi sonucu ortadan kalkacağı düşünülmektedir.

Yaptığımız araştırmada tespit ettiğimiz sonuçlara göre, Azerbaycan'da ailede gerçekleştirilen din eğitiminin yeterli olmasa bile, milli manevi değerlere dönüş olduğu için, insanlar her ne kadar pratikte dini kuralları uygulamıyor olsalar bile, düşünce tarzı, teorik olarak ailede din eğitiminin gerçekleştirilmesine çalışmaktadırlar. Bu da ileriki dönemde ailede gerçekleşecek din eğitiminin güçleneceğini ve daha da gelişeceğini göstermektedir.